

- стимулювання формування необхідного попиту на культурні продукти із необхідним ідеологічним забарвленням або такими характеристиками які формують необхідну якість індивідуальної та суспільної свідомості, правової культури тощо.

Держава повинна розглядати сферу культури як середовище запровадження власного масового продукту, який має ідеологічний зміст і такі споживчі якості, які забезпечать його просування в масовій культурі. При цьому держава не є стороннім регулятором або спостерігачем за розвитком сфери культури, навпаки, вона має бути активним учасником культурних процесів. Саме через створення культурного продукту, відновлення національної культурної спадщини підвищуватиметься ефективність державної політики та стійкість національних ідей.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#n175>
2. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#n8>
3. Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури — стратегії реформ: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.02.2016 № 119-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-%D1%80>

УДК 338.24+316.42:330.46

*Юрій Харазішвілі**

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА СТРАТЕГУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Запропонована методологія ідентифікації та розроблення стратегічних сценаріїв сталого розвитку з позицій безпеки, яка може бути застосована для різних сфер національної безпеки будь-якої країни, економічного району, регіону або виду діяльності при стратегічному плануванні на середньо- та довгострокову перспективу.

* Харазішвілі Юрій Михайлович — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник, Інститут економіки промисловості НАН України, yuri_mh@ukr.net

Ключові слова: сталий розвиток, безпека, інтегральний індекс, пороги, стратегія.

Відсутність збалансованості в Україні та у світі трьох складових сталого розвитку: економічної, соціальної та екологічної призводить до катастрофічної деградації навколишнього середовища в масштабах біосфери, зубожіння мільйонів людей і виснаженню ресурсів планети. Відповіддю на це стала нова парадигма соціально-економічного розвитку з урахуванням екологічних обмежень, що отримала назву сталий розвиток (*sustainable development*) [1]. Дослідженням проблем сталого розвитку України та промисловості присвячені праці як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Серед них варто виділити праці Б. Є. Патона, М. З. Згуровського, Н. Д. Панкратової, О. Ф. Новикової та О. І. Амоши, Е. М. Лібанової та М. А. Хвесика, О. І. Амоши і В. П. Вишневського та інших.

Виникнення нової парадигми розвитку суспільства — сталого розвитку спонукало до активних пошуків національних підходів до управління сталим розвитком в Україні, результатом чого стало розроблення низки проектів концепцій сталого розвитку [2]. На основі нової парадигми сталого розвитку у працях науковців державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» [3] були визначені фундаментальні засади власного світогляду як передумови існування та поступового розвитку. Нову парадигму сталого розвитку доцільно розуміти не лише в контексті зміни відносин людини і природи задля розширення можливостей економічного зростання, але і як скоординовану глобальну стратегію виживання людства, орієнтовану на збереження й відновлення навколишнього середовища. Тому якщо країни не будуть робити кроків за всіма трьома напрямками — підтримувати економічне зростання, сприяти соціальному розвитку та прагнути до екологічної стійкості — і у досягненні компромісних рішень між ними, то мало ймовірно, що такі країни далеко просунуться на шляху до сталого розвитку. Така концепція безпосередньо узгоджується з трактуванням безпеки.

У зв'язку з викладеним виникають найважливіші питання: яким є існуючий стан та якими є науково обґрунтовані стратегічні орієнтири сталого розвитку?

Стратегічне бачення сталого розвитку передбачає спочатку визначення: на якій відстані від сталого розвитку знаходяться його складові, а потім — застосовувати теоретичні підходи до обґрун-

тування стратегічних орієнтирів досягнення сталого розвитку. Відомі підходи класичного прогнозування динаміки інтегральних індексів за допомогою поліномів або регресійних рівнянь дискредитують взагалі економіко-математичне моделювання та вихолощують складність такого багатовимірного поняття як сталий розвиток або безпека. Цілком очевидно, що класичні методи прогнозування тут недоречні. По-перше, прогнозування дає продовження існуючих тенденцій на майбутнє, по-друге, прогнозування завжди містить помилку. По-третє, нам необхідно знати, як повинні змінюватись складові та індикатори сталого розвитку або безпеки для досягнення бажаного стану розвитку? Потрібні інші підходи.

Для вирішення цих питань запропонована універсальна методологія ідентифікації та стратегування, основою якої є **концепція сталого розвитку** з позицій безпеки, що базується на трьох китах [4, с. 41-46]:

- 1) прикладна теорія систем;
- 2) теорія управління та
- 3) економічна кібернетика.

Отже, *концепція* — управлінська конструкція, що містить загальне системне уявлення щодо шляхів переходу від поточного положення об'єкта управління до бажаного та включає такі етапи:

- визначення структури національної безпеки;
- визначення меж безпечного існування;
- ідентифікація рівня безпеки;
- визначення дисбалансів, переліку та вагомості впливу загроз;
- цілеполагання та стратегування національної безпеки;
- розроблення інституційних заходів.

Визначення структури передбачає деталізацію складових та їх індикаторів, формування динаміки індикаторів та їх приналежності до стимуляторів (збільшення яких бажано), або до дестимуляторів (зменшення яких бажано).

Визначення меж безпечного існування є найважливішим питанням сталого розвитку. Без знання меж безпечних умов життєдіяльності є неможливим захист життєво важливих інтересів об'єктів безпеки. Саме тому для кожного індикатора необхідно визначити вектор порогових значень: нижнє та верхнє критичне, нижнє та верхнє порогове, нижнє та верхнє оптимальне. Пара оптимальних значень визначають гомеостатичне плато, в межах якого існують найкращі умови функціонування системи та від'ємний зворотний зв'язок. Вперше поняття *гомеостатичного*

плато було запропоновано Ван Гігом у прикладній теорії систем [5], яке включало саме плато та руйнування системи з обох боків. Мною розширено це поняття додаванням сфер порогових та критичних значень з нейтральним та додатнім зворотнім зв'язком відповідно, перебування в яких є небезпечним, або взагалі загрожує існуванню системи. Причому, зміна типу оберненого зв'язку, на мою думку, не відбувається одразу при перетині сфери, а спочатку існуючий тип зв'язку зменшується по експоненті, а потім наростає інший тип зв'язку, також по експоненті. Тобто визначення порогових значень досить тісно пов'язане з поняттям динамічної стійкості системи та окремих її складових, або з механізмом гомеостазу.

Для визначення вектору порогових значень існує низка методів, серед яких найбільш універсальним та доступним є метод *t-критерію* [6], який полягає у побудові для заданий вибірки функції щільності ймовірності з розрахунком статистичних характеристик: математичного очікування, середньоквадратичного відхилення та коефіцієнта асиметрії. З усього розмаїття видів функції щільності ймовірності всіх індикаторів можна виділити типи з характерним законом розподілу: *нормальним*, *логнормальним* та *експоненціальним*, для яких визначено формули розрахунку вектору порогових значень.

Ідентифікація рівня сталого розвитку передбачає інтегральне у порівнянні з інтегральними пороговими значеннями та включає: вибір форми інтегрального індексу (мультиплікативна), нормування індикаторів та порогових значень (комбінований метод), визначення вагових коефіцієнтів (за методом *головних компонент* і методом *ковзної матриці* [4, с. 80]. Таким чином, визначення інтегральних індексів економічної системи та їх порівняння з інтегральними пороговими значеннями переводить поняття *розвиток* у поняття *безпека* (рис. 1а) (на прикладі соціальної безпеки).

Використовуючи існуючу динаміку індикаторів, інтегральних індексів сталого розвитку та інтегральні порогові значення, можна обчислити відхилення інтегральних індексів та індикаторів соціальної безпеки від їх середніх оптимальних значень (гомеостатичного плато), які можна вважати **критеріями досягнення сталого розвитку**, а динаміка їх відхилень засвідчує диспропорційність їхнього розвитку та визначає перелік і важливість загроз. Вирівнювання диспропорційності та зведення до нуля відхилень в перспективі буде забезпечувати *збалансований сталий розвиток*. Розрахунок коефіцієнтів еластичності дає можливість визна-

чити вагомість — міру впливу визначених загроз на інтегральний індекс соціальної безпеки.

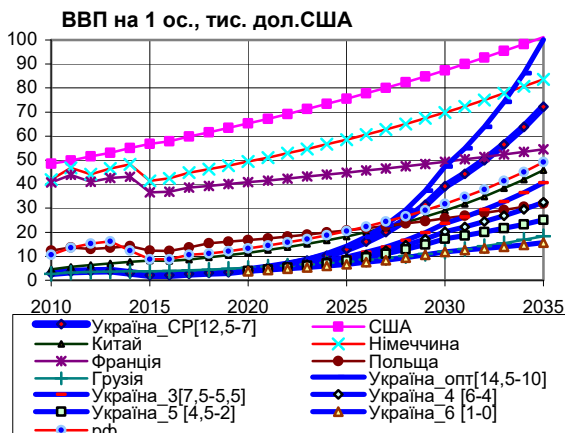
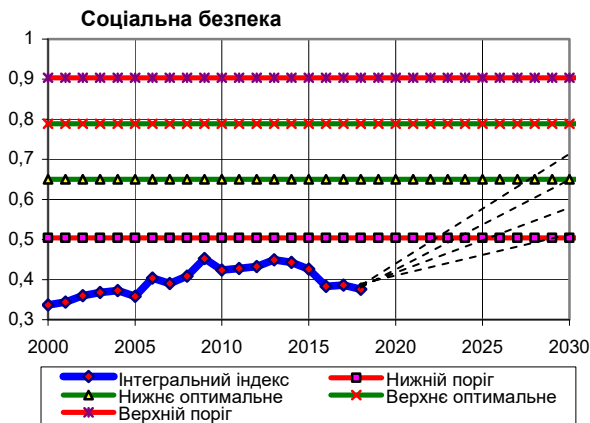


Рис. 1. Інтегральний індекс соціальної безпеки (а) та стратегічні сценарії України (б)

Наступним етапом є цілеполагання і стратегування. Зіставлення інтегрального індексу соціальної безпеки з інтегральними пороговими значеннями дає можливість визначити стратегічні сценарії, тобто, чого ми прагнемо у визначений часовий період. Звідси випливають наступні сценарії: *інерційний*, досягнення рів-

ня нижнього порогового значення; *реалістичний*, досягнення рівня середнього між нижнім пороговим та нижнім оптимальним значеннями; *оптимістичний*, досягнення рівня нижнього оптимального значення; *збалансований сталий розвиток*, досягнення середнього значення гомеостатичного плато — критерію сталого розвитку. Отже, у кожному році ми знаємо бажане значення інтегрального індексу.

Обґрунтування стратегічних *орієнтирів сталого розвитку* передбачає вирішення задачі послідовної декомпозиції інтегральних індексів, тобто завдання синтезу необхідних значень складових та їх індикаторів для знаходження інтегрального індексу у заданих межах шляхом вирішення зворотної задачі. Для цього застосовується метод адаптивного регулювання з еталонною моделлю з теорії управління. В результаті цього отримаємо стратегічні значення складових та індикаторів соціальної безпеки, що забезпечують визначені сценарії розвитку в кожному році (спочатку для соціальної безпеки в цілому, потім для її складових і всіх індикаторів).

Використовуючи формули нормування для стимуляторів і дестимуляторів в зворотному порядку, матимемо стратегічні значення макропоказників і природних одиниць виміру та маємо можливість їхнього порівняння за різними сценаріями розвитку (рис. 1б). Для порівняння отриманих стратегічних сценаріїв України за індикатором «ВВП на 1 особу» за поточним обмінним курсом виконаємо прогностичні розрахунки цього індикатора для провідних країн світу з урахуванням середніх темпів зростання, динаміки дефлятора ВВП за десять років і девальвацію обмінного курсу на 1,8 % за рік. Тоді можна порівняти стратегічні цілі для України на середньострокову перспективу — до 2035 р.

У разі зростання на 1 (щорічно по 2030 р.) і 0 (по 2035 р.) % відстаємо назавжди навіть від Грузії. У разі зростання на 4,5–2 % переганяємо Грузію у 2026 р. та, можливо, доганяємо Польщу у 2055 р. У разі зростання на 6–4 % доганяємо Польщу у 2035 р. У разі зростання на 7,5–5,5 % — переганяємо Польщу у 2032 р. У разі зростання на **12,5–7 %** — переганяємо Польщу і Китай у 2028 р., а РФ — у 2029 р., Францію — у 2033 р. — **збалансований сталий розвиток**. Ідеалістичний сценарій — 14,5–10 % — доганяємо США у 2035 р.

Інституційними умовами забезпечення темпів за приросту ВВП збалансованого сталого розвитку є суттєве зниження корупції та зменшення тіньової економіки з одночасним підвищенням соціальних стандартів, що може стати локомотивом економічного зростання.

Моніторинг індикаторів фактичного стану зі стратегічними орієнтирами дозволить об'єктивно визначати рівень та траєкторію рівня безпеки країни та, відповідно, ефективність політики керівництва. Запропонований підхід розроблення стратегічних сценаріїв сталого розвитку з позицій безпеки є універсальним та може бути застосований для окремих сфер національної безпеки будь-якої країни, економічного району, регіону, виду діяльності або підприємства при стратегічному плануванні на середньо- та довгострокову перспективу.

Список використаних джерел

1. Butlin J. (1987). Our common future. By World commission on environment and development. (London, Oxford University Press, pp.383 £5.95.). *Journal of International Development* (en) 1 (2). с. 284-287.
2. Мартюшева О.О. Проекти концепцій сталого розвитку України: можливість їх вдосконалення та застосування: аналітична записка НІСД, 2014. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1566/>.
3. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України; за наук. ред. М. А. Хвесика. ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Київ, 2013. 40 с.
4. Харазішвілі Ю.М. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації.: монографія. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 304 с.
5. Ван Гиг Дж. Прикладная общая теория систем: в 2-х т. Т. 2. Москва: Мир, 1981. 730 с.
6. Паніотто В.І., Максименко В.С., Марченко Н.М. Статистичний аналіз соціологічних даних. Київ: ВД «КМ Академія», 2004. 269 с.

УДК 332.146:330.341

Тетяна Королюк*

СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ У ПІДВИЩЕННІ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Анотація. Обґрунтовано роль смарт-спеціалізації у підвищенні спроможності територіальних громад. Визначено основні принципи концепції смарт-спеціалізації та акцентовано увагу на

* Королюк Тетяна Олександрівна — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри національної економіки та публічного управління ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», e-mail: Korolyuk.Tetyana@gmail.com